

ХІРУРГІЯ

УДК 616.62-008.224-036.12:614.876(477)

ГІСТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ УРОТЕЛІЇ СЕЧОВОГО МІХУРА У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНОЮ ЗАТРИМКОЮ СЕЧІ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Возіанов С.О.¹, Романенко А.М.¹, Бойко С.О.²*Інститут урології АМН України, м.Київ¹; Ужгородський національний університет, кафедра хірургічних хвороб, м.Ужгород²*

РЕЗЮМЕ: обстежено 339 хворих із хронічною затримкою сечі, які проживають на радіаційно забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС територіях України. Морфологічним методом досліджували проліферативні зміни уротелію в біоптатах слизової оболонки сечового міхура. У 119 хворих проводилося радіометричне вимірювання ¹³⁷Cs в добовій сечі. У 87,3% пацієнтів було виявлено різні форми хронічного проліферативного циститу: у вигляді гнізд фон Брунна – 62,2%; кистозного, кистозно-залозистого, папілярного циститу – 29,4%; з проявами плоскоклітинної метаплазії – 14,9%; з ділянками дисплазії уротелія (82,8%) та раку *in situ* (68,2%). Ділянки склероза у базальних мембранах спостерігалися у 85,8% хворих. Ознаки активації ангиогенезу у *lamina propria* спостерігалися у 100% випадків. У 54,7% пацієнтів були відсутні ознаки запальної реакції у *lamina propria*.

Ключові слова: сечовий міхур, уротелій, хронічний цистит, цезій-137

Вступ. У кінці ХХ сторіччя в Україні відбулася наймасштабніша техногенна катастрофа людства – аварія на Чорнобильській атомній електростанції. В навколишнє середовище з активної зони реактора було викинуто близько 300 млн кюрі радіоактивних речовин. Серед цих радіоактивних речовин найбільшої уваги заслуговує цезій-137 (¹³⁷Cs), який і дотепер залишається основним забруднюючим фактором території України, де він накопичився у ґрунті та воді і звідти поступає до організму людини разом з продуктами харчування. Рівень низького та помірного забруднення території України радіонуклідами ¹³⁷Cs від 1 до 5 Кі/км² (37-185 ГБк/км²) перевищує 3316х10³ км², а населення цієї території перевищує 1,2 млн людей [4]. Поряд з тим, існує сильно забруднена територія України радіонуклідами ¹³⁷Cs від 5 до 30 Кі/км² до якої входить і так названа Зона відчуження. Всього радіоактивним забрудненням охоплено 18 із 25 областей України, на яких проживає значна кількість населення України [6].

Цезій-137 являє собою довгоіснуючий радіонуклід за рахунок того, що його період напіврозпаду становить 30,17 року, і тому і дотепер, понад 20 років після аварії на Чорнобильській АЕС, він залишається в незміненому первинному вигляді, зберігаючи свою первинну активність [5]. В організмі людини метаболізм ¹³⁷Cs проходить однаково, незважаючи на різні шляхи його надходження. Потрапивши в кров, ¹³⁷Cs транспортується по всьому організму і майже рівномірно розподіляється в органах і тканинах, проникаючи через біологічні мембрани. Екскреція ¹³⁷Cs відбувається на 90% через нирки, а решта – через шлунково-кишковий тракт. За умов динамічної рівноваги в метаболізмі, за добу із сечею виділяється і виво-

диться в середньому 0,6% радіонукліду, який накопичився в організмі. Період напіввиведення ¹³⁷Cs із організму людини знаходиться в проміжку від 25 до 160 діб і залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів [5].

Захворювання сечостатевої системи, які перешкоджають відтоку сечі і супроводжуються симптомами хронічної затримки сечі, створюють усі умови для більш тривалої затримки ¹³⁷Cs у сечовому міхурі, що призводить до тривалої експозиції ¹³⁷Cs на уротелій сечового міхура.

У літературі немає прямих доказів про тривалий вплив малих доз іонізуючого випромінювання, в тому числі і зумовленого ¹³⁷Cs, на організм людини. Інститутом урології АМН України (директор – академік НАН та АМН України О.Ф.Возіанов) вперше у світі розпочато вивчення впливу малих доз іонізуючої радіації на уротелій сечового міхура [6-8].

Але накопиченого матеріалу ще, на жаль, недостатньо, щоб зробити остаточні висновки. В зв'язку з цим виникає необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку.

Мета дослідження – виявити морфологічні зміни слизової оболонки сечового міхура у пацієнтів з хронічною затримкою сечі, які мешкають на радіоактивно забруднених цезієм-137 територіях України.

Матеріали та методи. Обстежено 339 хворих, серед яких 318 – чоловіків та 21 – жінка, із симптомами хронічної затримки сечі, які знаходилися на лікуванні в Інституті урології АМН України в 1992-2005 р.р. Вік пацієнтів 24-91 рік. Усі хворі проживали на радіоактивно забруднених територіях України (Чернігівська, Рівненська, Житомирська, Черкаська та Київська області, місто Київ), які

умовно об'єднані в окремих регіон [1]. Рівень забруднення цих територій ^{137}Cs становить від 0,5 до 30 Кі/км².

У кожного хворого, під час обстеження чи лікування основного захворювання, виконувалися множинні біопсії слизової оболонки сечового міхура із чотирьох ділянок (праве та ліве вічка сечоводів, шийка, верхівка) розміром 1-4 мм у діаметрі з обов'язковим заглибленням і захопленням у біоптат базальної мембрани уротелію. Отриманий біопсійний матеріал фіксували у формаліні із наступною заливкою у парафін. Із парафінових блоків готували зрізи товщиною 4-5 мкм і фарбували гематоксилином та еозином. Гістологічне дослідження проведено на 1266 парафінових взірцях від 339 хворих.

На базі Наукового центру радіаційної медицини АМН України (в лабораторії проф. І.П.Лося) у 119 хворих перед лікуванням і виконанням біопсій проводилося радіометричне вимірювання ^{137}Cs в добовій сечі з використанням стандартного γ -радіометра РУБ-01. У якості детектора використовувався сцинтиляційний блок NaI з енергетичною розрешуючою спроможністю гама-лінії ^{137}Cs в 662 кеВ, що складало 7,8%. Гама-спектр реєструвався в діапазоні 100-2200 кеВ. В якості аналогоцифрового перетворювача використовувався спектрометричний процесор ЕВТ-1.4 з програмним підсилювачем, дискримінатором верхнього і нижнього рівнів з числом дискредитації 1024. Калібрування спектрометра здійснювалось Українським центром стандартизації і метрології. Проби вимірювались у склянках Марінеллі об'ємом 1-1,2 літра. Перед вимірюванням виконувалось визначення фону з 1 літром чистої дистильованої води. Кожна проба вимірювалась тричі з інтервалом 8 годин для визначення середньої квадратичної похибки виміру.

У 287 чоловіків була виконана черезміхурова простатектомія з приводу доброякісної гіперплазії передміхурової залози (ДГПЗ), причому у 39 із них операція поєднувалася з цистолітотомією, оскільки у цих хворих мали місце ще й конкременти (одиночні чи множинні) сечового міхура. Решта чоловіків лікувалися з приводу раку передміхурової залози – 27, склерозу передміхурової залози – 3, хронічного циститу – 3. Жінки лікувалися з приводу наступних захворювань: конкременти сечового міхура – 1, хронічний цистит – 18, лейкоплакія сечового міхура – 2.

Результати досліджень та їх обговорення. Результати радіометричного виміру рівня ^{137}Cs у добовій сечі коливалися від 0,16 Бк/л до 20,77 Бк/л, при цьому середня питома активність ^{137}Cs у добовій сечі становила $2,04 \pm 0,13$ Бк/л.

У 296 (87,3%) хворих у слизовій оболонці сечового міхура виявлено ознаки хронічного проліферативного циститу. Гнізда фон Брунна мали місце у 184 хворих (62,2%), кистозний чи кистозно-залозистий цистит – у 87 хворих (29,4%). Вогнища дисплазії і раку *in situ* були виявлені у 245 (82,8%) і 202 (68,2%) хворих відповідно, причому у 179 хворих (60,5%) вищевказані гістологічні зміни уротелію можна було спостерігати одночасно. Плоскоклітинна метаплазія

виявлена у 44 хворих (14,9%), перехідно-клітинний рак – у 15 хворих (5,1%).

Ділянки склероза у базальних мембранах спостерігалися у 254 хворих (85,8%).

При всіх формах хронічного проліферативного циститу спостерігалися зміни з боку кровоносних судин у базальній мембрані. Для цих змін були характерними розширені і наповнені кров'ю кровоносні судини, які ми спостерігали у 123 випадках (41,5%), що відповідає 1 ступеню ангиогенезу; збільшена кількість розширених і наповнених кров'ю кровоносних судин – у 102 випадках (34,4%), що відповідає 2 ступеню ангиогенезу; ангиоматоїдні зміни судин з формуванням крововиливів – у 66 випадках (22,1%), що відповідає 3 ступеню ангиогенезу.

При хронічному проліферативному циститі ознаки вторинного запалення у базальній мембрані у вигляді клітинної інфільтрації лімфоцитами, гістіоцитами, фібробластами і плазматичними клітинами виявлено у 134 випадках (45,3%), тоді як у 162 випадках (54,7%) ознак запальної реакції взагалі не виявлено. Ознаки слабо вираженого запалення спостерігалися у 114 випадках (38,5%), що відповідає 1 ступеню запальної реакції; помірно вираженого запалення – у 12 випадках (4,1%), що відповідає 2 ступеню запальної реакції; сильно вираженого запалення з формуванням масивних клітинних інфільтратів – у 8 випадках (2,7%), що відповідає 3 ступеню запальної реакції.

Звертає на себе увагу той факт, що при хронічному проліферативному циститі у 62,5% випадків були виявлені множинні вогнища дисплазії та раку *in situ*, які ми спостерігали у декількох гістологічних зрізах забраних із різних ділянок слизової оболонки сечового міхура. Зони дисплазії характеризувалися змінами уротелію у вигляді клітинного поліморфізму, зникнення полярності клітин, гіперхромазією ядер. Епітеліальний шар часто був потовщений. Клітини мали збільшений розмір, інколи в них зустрічалися множинні укрупнені ядра. Зміни у поверхневих зонтичних клітинах уротелію спостерігали лише у 50%, вони проявлялися дегенеративними (вакуолізація, фрагментація ядра) та апоптозними змінами, які у значній частині взірців можна було спостерігати у проміжних клітинах.

Отже, слід відзначити, що 87,3% хворих з хронічною затримкою сечі, які проживають на забруднених ^{137}Cs територіях України, виявлено різні форми хронічного проліферативного циститу у вигляді гнізд фон Брунна, кистозного, кистозно-залозистого, папілярного циститу, з проявами плоскоклітинної чи залозистої метаплазії. Суттєві зміни відбувалися у *lamina propria*, вони проявлялися у вигляді просторих полів склероза та фіброза і навіть гіаліноза сполучної тканини. Ці зміни також стосуються активації ангиогенезу у *lamina propria*, які характеризувалися наявністю розширених та переповнених кров'ю кровоносних судин з утворенням ангиоматоїдно-подібних судин та крововиливів, що мало місце у 100% випадків, причому у 56,5% – це був 2 та 3 ступінь ангиогенезу. Зовсім у іншому напрямку розвивались запальні зміни у *lamina propria*. Так, найбільш

типовою ознакою була відсутність і слабкий ступінь прояву запальної реакції, що спостерігалось у 93,2% випадків.

Усі вищепераховані гістологічні особливості уротелію сечового міхура є специфічними і були нами вперше виявлені [2, 3, 8]. Тепер, на основі обстеження більш значної кількості пацієнтів, ми підтвердили існування цих особливостей, які доцільно об'єднати під назвою “хронічний радіаційний проліферативний атиповий цистит” або “Чорнобильський цистит” і використовувати у медичній термінології. Слід зазначити, що в літературі існують класичні описання лише гострого і хронічного радіаційного циститу як безпосереднього результату впливу високих одноразових доз зовнішнього опромінення або хронічного терапевтично-обумовленого зовнішнього опромінення, в той час коли відсутні роботи присвячені вивченню тривалої дії низьких доз інкорпорованого іонізуючого випромінювання, яке відбувається внутрішньо в організмі людини під час проходження через нього радіонукліда і яке неможливо прорахувати жодними математичними моделями чи зробити екстраполяцію. Тому наукові дослідження в даному напрямку є актуальними і вони дозволять розширити уяву про радіаційний канцерогенез у сечовому міхурі.

У 43 (12,7%) хворих уротелій сечового міхура зазнав змін у вигляді хронічного непроліферативного циститу. Нами були виявлені певні гістологічні особливості при цій формі циститу, а саме: вогнища дисплазії спостерігалися у 32,6% випадків, раку *in situ* – у 4,6% випадків, ділянки склероза у базальних мембранах – у 18,6% випадків, плоскоклітинна метapлазія – у 2,3% випадків.

При хронічному непроліферативному циститі зміни з боку кровоносних судин у базальній мембрані у вигляді 1 ступеня ангіогенезу спостерігалися у 16 випадках (37,2%), у вигляді 2 ступеня ангіогенезу – у 8 випадках (18,6%), у вигляді 3 ступеня ангіогенезу – у 3 випадках (7%). В той же час, у 16 випадках (37,2%) ми не виявили розширених і наповнених кров'ю кровоносних судин.

Ознаки запальної реакції у базальній мембрані 1 ступеня виявлено у 27 випадках (62,8%), 2 ступеня – у 10 випадках (23,3%). Третій ступінь запальної реакції взагалі не спостерігався, в той час, коли від-

сутність запальної реакції мала місце у 6 випадках (13,9%).

Таким чином, специфічні гістологічні особливості уротелію сечового міхура у осіб, які проживають на радіоактивно забруднених територіях України спостерігаються не тільки при хронічних формах проліферативного циститу, але й при хронічних формах непроліферативного циститу. Дана знахідка є цікавою і потребує подальшого вивчення.

До кінця 1987 року головними об'єктами вивчення по радіоактивному забрудненню були території Київської, Житомирської та Чернігівської областей, тобто території у напрямку “західного сліду”. І тільки з 1988 року розпочалося планове і систематичне обстеження всієї території України [6].

В попередніх дослідженнях проводився розподіл на 2 групи пацієнтів у залежності від рівня забруднення радіонуклідами територій, на яких вони проживають. Так, групу I формували з хворих, які проживають на територіях України, забруднених ^{137}Cs від 5 до 30 Ки/км^2 , і групу II – з хворих, які проживають на територіях України (м.Київ), забруднених ^{137}Cs від 0,5 до 5 Ки/км^2 . В результаті проведених досліджень не було отримано статистично достовірної різниці між групами I та II, а результати морфологічних, імуногістохімічних та молекулярно-генетичних досліджень були майже подібними [2, 3, 7, 8]. Тому вважаємо за необхідне об'єднати ці дві групи і в наступних дослідженнях використовувати як одну.

Висновки. У пацієнтів із хронічною затримкою сечі, які проживають на радіоактивно забруднених територіях України, уротелій сечового міхура зазнає змін у більшості випадків у вигляді хронічного проліферативного циститу, при якому є характерними вогнища дисплазії (82,8%) та раку *in situ* (68,2%); склероз (85,8%), переповнені кров'ю кровоносні судини з утворенням ангіоматоїдно-подібних судин та крововиливів (56,5%) і відсутні прояви запальної реакції (54,7%) у базальній мембрані.

Перспективи. Одержані результати при подальшому доопрацюванні дозволять виділити чіткі діагностичні критерії нової форми хронічного радіаційного циститу, який розвивається у осіб, що проживають на радіоактивно забруднених територіях України. Планується обробка клінічних та молекулярно-генетичних результатів занесених до бази даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возіанов О.Ф., Пасечніков С.П., Павлова Л.П. та співавт. Особливості епідеміології гострого та хронічного циститу // Урологія. – 1999. – №2. – С.3-7.
2. Возіанов А.Ф., Романенко А.М. Рак мочевого пузыря – экологические и молекулярно-генетические аспекты // Журн. АМН України. – 2004. – Т. 10, №2. – С.225-233.
3. Возіанов А.Ф., Романенко А.М., Моримура К. и др. Молекулярные экстрацеллюлярные и мембранные повреждения уротелия мочевого пузыря человека при длительном воздействии малых доз ионизирующей радиации // Журн. АМН України. – 2005. – Т. 11, №4. – С.775-786.
4. Гродзинский Д.М. Изучение последствий аварии на Чернобыльской АЭС (К пятой годовщине аварии на Чернобыльской атомной электростанции) // Радиобиология. – 1991. – Т.31, Вып.2. – С.163-166.
5. Моисеев А.А. Цезий-137, окружающая среда, человек. – М.: Энергоатомиздат, 1985. – 120с.
6. Уропатологические аспекты хронического действия малых доз радиации после аварии на ЧАЭС / Под редакцией А.Ф.Возіанова и А.М.Романенко. – Тернополь: Укрмедкнига, 2003. – 148с.
7. Romanenko A., Morimura K., Wabinuchi H. et al. Increased oxidative stress with gene alteration in urinary bladder urothelium after the Chernobyl accident // Int. J. Cancer. – 2000. – №86. – P.790-798.

8. Romanenko A., Morimura K., Wabinuchi H. et al. Urinary bladder lesions induced by persistent chronic low-dose ionizing radiation // *Cancer Sci.* – 2003. – Vol.94, №4. – P.328-333.

SUMMARY

HISTOLOGICAL PECULIARITY OF URINARY BLADDER UROTHELIUM LESIONS IN PATIENTS WITH CHRONIC URINE RETENTION, WHO LIVE ON THE RADIOACTIVE CONTAMINATED AREAS OF UKRAINE
Vozianov S.O., Romanenko A.M., Boyko S.O.

Investigation of 339 patients with chronic delay of urine residing in Chernobyl accident-contaminated area of Ukraine. The proliferative changes in bladder mucosa biopsies were analyzed by mean of morphological method. The measuring of ¹³⁷Cs in twenty-four hours urine were carried out in 119 of patients. The various forms of chronic proliferative cystitis were detected in 87,3% of patients: with von Brunn's nests – 62,2%; with cystitis cystica, cysto-glandular, papillar cystitis – 29,4%; with squamous metaplasia – 14,9%; with areas of dysplasia (82,8%) and carcinoma in situ (68,2%). The areas of sclerosis of connective tissue were detected in 85,8% of cases. Active hypervascularity and angiogenesis was found in 100%. Inflammation was not observed in 54,7% of cases.

Key words: bladder, urothelium, chronic cystitis, Cesium-137

УДК: 616.131 + 616-005.1-08 + 616-08 + 615.35

НОВІ ПІДХОДИ ДО КОМПЛЕКСНОГО ЛІКУВАННЯ ТРОМБОЕМБОЛІЇ ГІЛОК ЛЕГЕНЕВОЇ АРТЕРІЇ В ЕКСПЕРИМЕНТІ

Волошин М.М.

Івано-Франківський державний медичний університет, кафедра загальної хірургії, м Івано-Франківськ

РЕЗЮМЕ: з метою апробації нових методів корекції вторинних порушень гемостазу при тромбоемболії гілок легеневої артерії (ТЕГЛА) вивчалась ефективність поліферментного препарату флогензим в експерименті. Порівнювали гемостаз тварин з експериментальною ТЕГЛА, яким проводився традиційний комплекс лікування (фібринолізин, гепарин, аспірин) та тварин, яким додатково вводився флогензим. Виявлено нормалізуючий вплив цього препарату на гіперкоагуляційний стан крові, який розвивається в кровотоці легень при ТЕГЛА, з попередженням загальних гіперкоагуляційних змін і подальшого прогресування патології. Рекомендується включення флогензиму в комплекс лікувальних заходів при вказаній патології.

Ключові слова: тромбоемболія гілок легеневої артерії, гемостаз, лікування, системна ензимотерапія

Вступ. Серед варіантів тромбоемболії системи легеневого стовбура первинні патологічні зміни в організмі є прогностично сприятливішими при тромбоемболії гілок легеневої артерії (ТЕГЛА). Однак дуже часто у таких хворих не враховуються недостатньо вивчені на сьогоднішній день вторинні локальні та загальні порушення гемостазу, що нерідко стають основною причиною незадовільних результатів лікування [1, 2]. У зв'язку з цим, **метою даної роботи** став експериментальний пошук оптимального комплексу лікування ТЕГЛА, який забезпечив би ліквідацію і вторинних гемостазіологічних порушень.

Матеріал і методи. Робота виконана на наступних групах тварин.

I. Група з 10 здорових інтактних тримісячних щурів-самців, у яких кров забирали для визначення норм досліджуваних показників гемостазу: група норми (ГН).

II. Група з 20 тримісячних щурів-самців, на яких моделювали ТЕГЛА і жодного її лікування не проводили (ГТ). З цієї групи внаслідок прогресування серцево-легеневої недостатності 2 тварини загинули до 24 год. після моделювання ТЕГЛА, у 7 щурів кров забрали на 2-у добу, 5 тварин загинули з вищевказаної причини в межах між 2 і 12 добою і в решти 6 щурів кров забрали на 12-у добу.

III. Контрольна група (КГ) з 20 щурів-самців, на яких моделювали ТЕГЛА і з 1-го дня проводили корекцію змін гемостазу з використанням традиційного

комплексу препаратів: фібринолізин-гепарин-аспірин. З цієї групи у 9 тварин кров забрано на 2 добу лікування і у 7 щурів – на 12-у. Внаслідок прогресування серцево-легеневої недостатності 1 тварина загинула до 24 год. після моделювання ТЕГЛА і 3 щурів – між 2 і 12 добами.

VI. Піддослідна група (ПГ) з 20 щурів-самців, на яких моделювали ТЕГЛА і з 1-го дня вводили фібринолізин ("Біофарма", Київ), гепарин ("Белмед-препараты", Мінськ), аспірин ("UPSA Laboratoires", Франція) і флогензим ("MUCOS Pharma GmbH & Co", Німеччина). З цієї групи у 9 тварин кров забрано на 2 добу лікування і ще у 9-и – на 12-у. 1 щур внаслідок прогресування серцево-легеневої недостатності загинув до 24 год. після моделювання ТЕГЛА і ще 1 – на 7 добу.

У II-IV групах для моделювання ТЕГЛА у щурів використали власну методику, яка дає їй 100% відтворюваність [3]. Спосіб полягає у пункційному введенні у нижню порожнисту вену щурів суспензії висушеного протягом доби і подрібненого згустка венозної крові щура на 0,9% розчині хлориду натрію (200 мкг порошку на 1 мл вищевказаного розчину) після середньої лапаротомії з наступним ушиванням лапаротомної рани.

Тваринам усіх груп забір крові проводився із загального та локального, тобто легеневого, кровотоку (проводячи пункційний забір крові відповідно з правого і лівого шлуночків після торакотомії). Перед